

В І Д Г У К

офіційного опонента

на дисертаційну роботу Дєргільової Олени Григорівни на тему: «Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук) за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень

Актуальність обраної теми. Сучасна теорія права має відповідати реальним вимогам інформаційного суспільства, причому, як у гносеологічному, так і прогностичному аспектах. Важливим є вдосконалення понятійно-категоріального апарату, юридизація неюридичного інструментарію, розширення меж осмислення правової реальності, відкритість до залучення теоретичних висновків інших правових систем, значна увага власній правовій культурі та традиціям. Призначенням права є забезпечення ефективного регулювання суспільних відносин. Право як універсальний соціальний регулятор забезпечує цілісне і гармонійне існування суспільства, виступає одним із основних засобів утілення у життя таких загальнолюдських цінностей як свобода, справедливість, формальна рівність, демократія. Ефективність впливу права на соціальні відносини безпосередньо залежить від його якісного формального вираження і на нормативному, і на індивідуальному рівнях правового регулювання.

З цього приводу О. Г. Дєргільова цілком слушно зазначає, що у сучасних умовах модернізації суспільства і розвитку правової системи значну роль у реалізації прав і свобод людини відіграють саме індивідуально-правові акти. Особливим видом таких актів є нотаріальні акти, котрі в юридично-обов'язковій формі закріплюють результати нотаріальних дій. (с. 22 дисертації).

Спроба дисертантки комплексно дослідити сутність нотаріальних актів та встановити їх місце в системі правових актів, виходячи із сучасних умов

розвитку держави і права, наполягання на домінуванні системного підходу у процесі розкриття предмету дослідження заслуговують на повагу і підтримку.

Проведене О. Г. Дергільовою дисертаційне дослідження дозволяє сформулювати уявлення не тільки про природу нотаріальних актів, але й виявити загальні тенденції та закономірності їх розвитку, визначити оптимальні шляхи удосконалення.

Поряд із цим, обрана дисертанткою тема, зроблені висновки та пропозиції є вельми актуальними для вітчизняної правової системи, бо, по-перше, дозволяють враховувати загальносвітові тенденції щодо підвищення ролі індивідуальних актів в процесі правового впливу, а по-друге, удосконалюють категоріальний апарат юридичної науки.

Варто наголосити, що питанням аналізу нотаріальних актів і нотаріальної діяльності було присвячено окремі дослідження і статті здебільшого фахівців у сфері цивільного права і процесу, таких як В.В. Баранкова, В.В. Комаров, С.Я. Фурса та ін., але комплексного загальнотеоретичного дослідження нотаріальних актів ще не проводилося.

У зв'язку з цим встановлення природи та сутності нотаріальних актів, їх місця у сучасному праві є одним із актуальних напрямів досліджень юридичної науки. Це питання має не лише теоретичне значення, оскільки правова система, яка сьогодні перебуває на стадії реформування, з одного боку, зобов'язана орієнтуватися на певну правову традицію, а, з іншого – має відображати основні трансформаційні процеси сучасності.

Дисертація виконана відповідно до теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер – 0110U000671), «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016–2020 рр., та плану науково-дослідної роботи кафедри загальнотеоретичної

юриспруденції «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України».

Результати та висновки дослідження можуть використовуватися у: науково-дослідній сфері – для подальшого поглиблення наукових знань про сутність сучасного права та форми його вираження; освітній діяльності – при викладанні навчальних курсів «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави і права»; правотворчості – при реформуванні та вдосконаленні цивільного й адміністративного законодавства щодо регламентації правового статусу нотаріату та порядку створення нотаріальних актів.

Результати дослідження О. Г. Дергільової є затребуваними як з позицій науково-дослідної сфери в аспекті модернізації та розвитку категоріального апарату юриспруденції, так і з точки зору перспектив удосконалення чинної нормативно-правової бази, бо висновки, відносно поняття нотаріальних актів, які сформульовані у дослідженні, можуть бути використані при внесенні змін до окремих законів України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. З огляду на теоретичні, емпіричні та нормативні джерела, які були опрацьовані дисертанткою, можна стверджувати щодо наукової обґрунтованості положень, сформульованих у дисертації, які підтверджуються критичним аналізом наявних літературних джерел юридичного, історичного, соціологічного та філософського спрямувань з питань визначення сутності нотаріального акту та встановлення його місця у правовій системі. Список літератури містить 206 джерел.

Дисертанткою опрацьовано більше двохсот наукових праць (монографій, статей, підручників) зарубіжних та вітчизняних дослідників. Використовувалися матеріали (доповіді і повідомлення) наукових конференцій. Теоретичним підґрунтям слугували наукові праці з теорії держави та права, філософії права та галузевих наук. Значна увага була приділена аналізу нормативно-правових актів та нотаріальної практики.

О. Г. Дергільована належному рівні розкрила предмет дисертаційного дослідження. За структурою робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, є досить логічною і повністю відповідає цілям і завданням поставленим авторкою. В процесі дослідження дисертантка використовувала зарубіжну літературу, окремі законодавчі та нотаріальні акти іноземних держав. Зазначені аспекти свідчать про всебічність та достовірність проведеного дослідження, яке становить значну цінність як для вітчизняної науки, так і практичних дій, спрямованих на розвиток організації і функціонування нотаріату в Україні.

Належна обізнаність змісту нормативно-правових джерел, ґрунтовний аналіз нотаріальної практики, всебічний загальнотеоретичний аналіз окремих положень, сприяли виробленню власного підходу до цілого ряду принципів питань. Саме це дало можливість О. Г. Дергільової виявити сутність нотаріальних актів, встановити їх місце у правовій системі України та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства з питань нотаріальної діяльності.

Належний ступінь наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження забезпечено також використанням відповідних наукових методів.

В основу методології дослідження нотаріальних актів у сучасному праві покладено такі принципи: об'єктивності, історизму, усебічності. Для характеристики предмета дослідження використовувалися окремі методологічні підходи: антропологічний, феноменологічний, герменевтичний, ціннісний, цивілізаційний, системний, порівняльний.

Відповідно до цих підходів і принципів у процесі дослідження використовувалися: *загальнонаукові методи* (теоретичні та емпіричні): діалектика, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення та ін. Указані методи застосовувалися упродовж усього дослідницького процесу, за їх допомогою виявлені об'єктивні історичні, соціальні, етнічні закономірності розвитку

письмових правових актів; *спеціально-наукові методи* теорії держави і права: історико-правовий метод – для вивчення історичного розвитку формування нотаріату, виявлення основних закономірностей та випадковостей його розвитку, визначення особливостей фіксації нотаріальних дій у певних правових актах (підрозділи 1.1, 3.1, 3.2); логіко-семантичний метод – для поглиблення та розвитку категорійного апарату загальнотеоретичної юриспруденції (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2); герменевтичний метод – для дослідження особливостей тлумачення нотаріальних актів у різні історичні періоди та із урахуванням підходів різних шкіл розуміння права (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2); формально-догматичний метод – при аналізі положень нормативно-правових актів, встановленні зовнішніх ознак правових явищ, їх відмінності між собою та формулюванні дефініцій (підрозділи 1.3, 2.3, 3.3); порівняльно-правовий – для зіставлення юридичних понять, явищ і процесів, щодо фіксацій нотаріальних дій у певних документах різних систем нотаріату (підрозділи 3.1, 3.2).

Висновки, зроблені у дисертації, зокрема, щодо визначення поняття нотаріальних актів, удосконалення розуміння сучасного права, класифікації правових актів, визначення мутуального правового акта, характеристики інституціональної складової нотаріату є значним внеском до загальної теорії держави і права та цивільного права.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає у тому, що уперше на дисертаційному рівні проведено загальнотеоретичне дослідження нотаріальних актів як особливого виду правових актів. У результаті здійсненого дослідження сформульовано низку положень, висновків та пропозицій, які мають наукову новизну.

Розділ перший «Методологічні засади дослідження правових актів у сучасному праві» складається з трьох підрозділів і містить характеристику сучасного права та його відображення у письмових актах, методології дослідження нотаріальних актів у сучасному праві та

особливостей прояву соціально-правового виміру нотаріату та його інституціональних складових у правовій реальності.

Цікавою, з наукової точки зору, є позиція авторки, згідно із якою вона вважає, що проведення повноцінного, всебічного, завершеного дослідження природи нотаріальних актів у сучасному праві покликане не лише ідентифікувати їх місце у процесах пізнання права, а й визначити роль національного духу, мови, національної ментальності у правоутворенні. (с. 42 дисертації).

Слід відзначити достатньо вдале авторське обґрунтування співвідношення правотворчості та нормотворчості. Так, О. Г. Дергільова вважає, що з позиції соціального регулювання та існуючих соціальних норм можна твердити, що найбільш широким за змістом є поняття нормотворчості – як відображення сукупності вираження всіх видів соціальних норм (права, моралі, традицій та ін.). Другий щабель (за обсягом) займає правотворчість як відображення процесу створення всіх можливих видів правових актів. І, нарешті, законотворчість є найбільш вузьким поняттям, яке відображає процес створення законів. (с. 54 дисертації).

О. Г. Дергільова удосконалює категоріальний апарат юридичної науки шляхом обґрунтування сутності таких понять як: сучасне право, нотаріальний акт, мутуальний правовий акт, нотаріат, суб'єкт нотаріального процесу та ін. (с. 58, 92, 100 дисертації).

Розділ другий «Нотаріальні акти як особлива форма відображення сучасного права» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню особливостей правових актів, їх класифікації та співвідношенню. Проаналізовано правову природу нотаріальних актів та юридично-технологічні складові їх створення.

О. Г. Дергільова уперше виділяє поняття мутуального правового акта, під яким розуміє юридично обов'язкову форму вираження взаємодії письмових індивідуально-правових актів, завдяки якій один акт, складений відповідно до закону, забезпечує юридичну вірогідність та обов'язковість

іншого документа, але окремо кожен із цих актів не має юридичної сили(с.92 дисертації).

Заслуговують на увагу висновки дисертантки щодо удосконалення загальнотеоретичного визначення правових актів та їх ролі у сучасних процесах правового регулювання, згідно з якими під правовим актом слід розуміти засновану на правовій нормі форму вираження волевиявлення уповноваженого суб'єкта права, у якій фіксується результат юридичної дії за наслідками розгляду юридичної справи, таке волевиявлення здебільшого оформляється у вигляді письмового документа (акта-документа)(с. 78, 79 дисертації).

Слід відзначити обґрунтовані авторкою положення про необхідність внесення змін до чинного законодавства. О. Г. Дергільова рекомендує внести зміни до Закону України «Про нотаріат», а саме: слід доповнити його статтею 7-1 «Нотаріальні акти» такого змісту: «Нотаріуси фіксують формальне відображення нотаріальної дії у нотаріальних актах. Нотаріальні акти – це юридично обов'язкова форма вираження результату нотаріальних дій у письмових індивідуально-правових актах».(с. 100 дисертації).

Розділ третій «Нотаріальні акти в окремих системах нотаріату» складається з трьох підрозділів і містить аналіз особливостей створення та використання нотаріальних актів у системах латинського й англо-американського нотаріату, встановлення перспектив застосування нотаріальних актів як документів, у яких закріплюються результати медіації в Україні.

Слід відзначити вдало проведений О. Г. Дергільовою порівняльно-правовий аналіз особливостей створення та застосування нотаріальних актів у різних системах нотаріату. На с. 144 дисертації, О. Г. Дергільова вказує, що письмові нотаріальні акти відіграють суттєву роль у системі латинського нотаріату, бо саме в них оформлюється результат вирішення специфічних юридичних справ щодо надання вірогідності та автентичності певним об'єктам.

На с. 158 дисертації, О. Г. Дергільова визначає, що нотаріальні акти не відіграють визначальної ролі у англо-американській системі нотаріату. Нотаріусу відводиться другорядна, незначна роль, яка зводиться до засвідчення копій і підписів. Нотаріальне посвідчення в тому сенсі, як воно розуміється в країнах континентальної правової сім'ї, відсутнє.

О. Г. Дергільова достатньо вдало зазначає, що у сучасній юридичній практиці медіативні процедури стають актуальним засобом попередження та вирішення правових конфліктів, а нотаріальні акти – одним із найбільш ефективних інструментів формального закріплення та гарантування виконання результатів цих процедур. (с. 173 дисертації).

Загальний огляд роботи свідчить про те, що з поставленими завданнями О. Г. Дергільова впоралася успішно, продемонструвала глибоку обізнаність з досліджуваних питань, має власну точку зору з дискусійних проблем, що підвищує цінність проведеного дослідження.

Завершується дисертаційне дослідження висновками, які в узагальненому вигляді відображають основний зміст роботи.

Практична значимість дисертаційного дослідження. Дослідження є внеском до загальнотеоретичного аналізу правової системи на сучасному етапі розвитку суспільства та практичних кроків щодо розвитку правової системи України на шляху входження до європейського правового простору.

Результати та висновки дослідження можуть використовуватися у:

науково-дослідній сфері – для подальшого поглиблення наукових знань про сутність сучасного права та форми його вираження;

освітній діяльності – при викладанні навчальних курсів «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави і права»;

правотворчості – при реформуванні та вдосконаленні цивільного й адміністративного законодавства щодо регламентації правового статусу нотаріату та порядку створення нотаріальних актів.

Повнота викладу наукових положень дисертації **в**
опублікованих працях. Основні результати дослідження відображені у 10

публікаціях, з яких 5 наукових статей опубліковані у виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України як фахових з юридичних дисциплін, одна стаття – у науковому виданні іншої держави та 4 тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Автореферат відповідає змісту дисертації, достатньою мірою розкриває її основні положення та відповідає нормативним вимогам МОН України.

Зауваження щодо змісту дисертації. В цілому високо оцінюючи зміст дисертаційного дослідження, слід відмітити низку зауважень та дискусійних положень:

зауваження:

на с. 6 автореферату, О. Г. Дергільова обґрунтовує, що «нотаріальні акти належать до письмових правових актів, а саме юридичних документів правозастосовного характеру, оскільки їм властиві такі головні ознаки: видаються спеціально уповноваженими суб'єктами відповідно до закону, мають офіційний та обов'язковий характер, виражені у письмовій формі, спрямовані на регулювання суспільних відносин. Понад те, вони покликані врегульовувати індивідуально-визначені відносини, а тому займають значне місце у системі сучасного права, відповідаючи вимогам сучасного індивідуалізованого суспільства як один із засобів розв'язання юридичних конфліктів».

Аналізуючи зазначене О. Г. Дергільовою твердження, можна припустити, що тут має місце певне звуження соціальної ролі нотаріальних актів, які, безумовно, є засобом вирішення юридичних конфліктів, але поряд із цим, і можливо, перш за все, слугують інструментом для забезпечення юридичної вірогідності окремих об'єктів шляхом підтвердження їх достовірності, а також статусу та повноважень особи, яка підписує документ. У зазначеному аспекті юридичний конфлікт відсутній, але є законне бажання особи реалізувати своє право.

питання щодо змісту дисертації:

1. На с. 89 дисертації, авторка вказує, що проведено класифікацію правових актів та за критерієм юридичної субординації (нормативності) виділено – нормативно-правові, індивідуально-правові та акти офіційного тлумачення.

Аналізуючи зазначене О. Г. Дергільовою твердження виникає кілька питань:

- юридична субординація та нормативність, є тотожними категоріями чи вони мають суттєві відмінності?
- і, якщо юридична субординація та нормативність не є тотожними категоріями, то чому вони застосовувалися як єдиний критерій класифікації правових актів?

2. На с.6 автореферату, О. Г. Дергільова вказує, що «право виражається у різних формах, які відповідають правовій культурі, юридичній техніці, законодавчій практиці певних правових систем».

В рамках свого дослідження О. Г. Дергільова виділяє та характеризує лише правові акти, з умовою їх розподілу на письмові, усні та конклюдентні, як форми вираження права.

В зазначеному аспекті виникає питання, які ще форми вираження права, окрім правового акта, слід виділяти?

3. Аналізуючи інституціональні складові нотаріату О. Г. Дергільова на ст. 59-75 дисертації, приходить до висновку, що як домінуючий суб'єкт у нотаріальній діяльності слід виділяти державних та приватних нотаріусів. Зазначені твердження цілком відповідають існуючим соціальним реаліям, але цікавою є позиція О. Г. Дергільової щодо перспектив розвитку нотаріальної діяльності та статусу суб'єктів створення нотаріальних актів.

У зазначеному аспекті виникає питання: в якому напрямі має розвиватися нотаріальна діяльність: публічно-правовому або приватноправовому?

4. На с.93-110 дисертації, О. Г. Дергільова обґрунтовує положення, що, зокрема, «нотаріальні акти виступають основою виникнення та розвитку (зміни або припинення) юридичних прав та обов'язків. Нотаріальний акт є формалізованим у письмовому правовому акті вираженням нотаріальної дії». Але, враховуючи те, що правові акти за своєю формою можуть бути: письмовими, усними та конклюдентними, наведене О. Г. Дергільовою твердження вбачається певною мірою спірним.

Відтак, хотілось би почути аргументовану позицію авторки відносно того, у якій формі: письмовій, усній або конклюдентній мають та можуть бути виражені результати нотаріальної дії?

Проте зазначені питання та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку опонованої роботи. Дисертація носить завершений характер, встановлена мета дослідження розкрита у достатньому обсязі, основні положення дисертаційної роботи отримали необхідне наукове обґрунтування.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам МОН України. Дисертація Дергільової Олени Григорівни «Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження» відповідає вимогам п. п. 9, 11, 12, 13 та 14 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., та Наказу МОН України № 40 від 12.01.2017р., Зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2017 р., за № 155/30023, а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук) за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету

Д. Г. Манько

22.08.2017р.

Фігурська
Манько Д.Г.
А.П. Фігурська

